DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 22.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2015

Időhatározói alárendelő mondatok a mai szinjai hantiban

Sipos Mária

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
sipos.maria@nytud.mta.hu

1. Bevezetés

A dolgozat célja az, hogy egy északi hanti (szinjai) nyelvi változás esetében megkísérelje feltárni, milyen szerepe lehetett ebben az orosz nyelvnek. A vizsgált változás a korábban döntően nem véges igés (igeneves) alárendelést, illetve jelöletlen összetett mondatokat (mondatpárokat) alkalmazó nyelvben a kötőszós, véges igés alárendelő mondatok kialakulását jelenti. Ennek érdekében sorra veszem, hogy milyen szintaktikai megoldások vannak jelen az időhatározói összetett mondatok megformálásában a mai beszélők nyelvhasználatában, továbbá hogy az egyes megoldások milyen arányban fordulnak elő. A vizsgálat a 2000-es évek elején, egyazon adatközlőtől gyűjtött spontán nyelvi anyagon történik.[1] Ez azonban nem azt jelenti, hogy korábban, más szövegekben nem jelent meg kötőszavas időhatározói összetett mondat.[2]

A nyelvi kontaktusok következményeinek kutatásában már megfogalmazódtak a legfontosabb általános elvek, amelyek Thomason 2006 alapján összefoglalva az alábbiak:

(a) kizárólag konkrét, jól ismert nyelv hatására lehet hivatkozni;[3]
(b) dokumentálhatónak kell lennie, hogy az átvevő nyelv valóban megváltozott a vizsgált szempontból;
(c) az átadó nyelvről tudnunk kell, hogy az onnan átvett elem vagy minta nem új keletű;

---

[1] Ismételten köszönetemet fejezem ki Ruttkay-Miklián Eszternek, hogy felvételei lejegyzését, valamint azok magyar és angol fordítását rendelkezésemre bocsátotta.
[2] Például Rédei 1968 nem folklór műfajú szövegeiben nagyszámú ilyen mondat olvasható.
[3] Vagyis nyelvi változások magyarázatakor nem lehet ismeretlen nyelv feltételezett hatására utalni.

(d) valószínűbb a kontaktushatás, ha más változások is lezajlottak ugyanezen oknál fogva;
(e) mérlegelnünk kell, hogy esetleg a változás nem mehetett-e végbe külső hatás nélkül, azaz meg kell vizsgálni a nyelven belüli lehetséges motivációkat is stb., valamint számolnunk kell a multikauzalitás lehetőségével is (Thomason 2006: 343–344).

Az orosz és a hanti viszonylatában nem okoz problémát a fenti szempontok nagyobb része, hiszen az orosz nyelvi hatáshoz a hosszú évtizedek óta tartó kétnyelvűség miatt nem férhet kétség, és hasonló változásokról számos oroszországi nyelv kapcsán beszámoltak, amelyek a Szovjetunió megalakulása után huzamos és intenzív kapcsolatba kerültek az orosz nyelvvel. A fenti szempontok szerint tehát: (a) az átadó nyelv, azaz az orosz jól dokumentált; (b) az átvevő nyelv, a szinjai hanti a 19–20. századi lejegyzések tanúsága szerint az alárendelést jellemzően igeneves szerkezetekkel megoldó nyelv volt, a 20–21. századi szövegekben azonban vannak kötőszavas alárendelő összetett mondatok; (c) az átadó nyelvben a vizsgált szintaktikai szerkezet évszázadokra visszamenőleg jól dokumentált, és az időhatározói alárendelés kötőszavas összetett mondatként valósul meg; (d) az orosz hatás a hanti szintaxisban több helyütt tetten érhető (Sipos 2014).

Mivel azonban a szintaktikai változások több kiváltó ok hatására, és többféleképpen is végbemehetnek, a mai nyelvi gyakorlat vizsgálata a folyamat részleteire is rávilágíthat. A dolgozat fő kérdésének megválaszolását az alábbi részvizsgálatok segítségével kísérlem meg:

(1) Milyen szintaktikai megoldások találhatók az időhatározói összetett mondat kifejezésére?
(2) A megjelenő alárendelt mellékmondatok követik-e az orosz mintát?
(3) Milyen a megfigyelt szerkezetek aránya a vizsgált szövegekben?
(4) Miből lehet következtetni az orosz hatás mértékére?
(5) Tapasztalható-e a szerkezetek között használatbeli eltérés?
(6) Vannak-e jelei a hagyományos eljárások visszaszorulásának?

Attól függően, hogy milyen mondattípusokról van szó, az összetett mondatokat érő orosz hatás vizsgálatakor különböző szempontokat kell figyelembe venni. Eltérések lehetnek abban, hogy a hanti a jellemző orosz kötőszót kölcsönzi-e; ez a kötőszó a hanti kötőszóval (egyazon mondaton belül) egyszerre tölti be az adott funkciót, vagy átveszi a szerepét; esetleg az átvétel hatására a mellékmondatban egyéb változások is megindulnak-e (pl. a feltéte-

les, illetve a célhatározói mondatokban mentek végbe ilyen változások, Sipos 2014). Továbbá minden részletében pontosan kell tudnunk, hogy milyen hasonlóságok és különbségek lehetnek a forrásnyelvi szerkezetek, valamint a hantira jellemző szintaktikai megoldások között. Más szóval ezekben az elemkölcsönzés következményeit, valamint az elem- és mintakölcsönzés kapcsolatát is világosan kell látnunk. Az elem- és mintakölcsönzés terminusokat abban az értelemben használom, ahogyan Sakel meghatározza a MAT (material), illetve PAT (pattern) borrowing fogalmakat: „MAT and PAT denote two basic ways in which elements can be borrowed from one language into another. We speak of MAT-borrowing when morphological material and its phonological shape from one language is replicated in another language. PAT describes the case where only the patterns of the other language are replicated, i.e. the organisation, distribution and mapping of grammatical or semantic meaning, while the form itself is not borrowed" (Sakel 2007: 15).

Nehezebb azoknak az idegen nyelvi hatásoknak a feltárása, amelyekben nincs elemkölcsönzés, azaz grammatikai szerkezetek egymásra hatását kell bizonyítani – ha a forrás- és a célnyelvi szerkezetek között nincs nagy különbség. Mivel a vizsgált mondattípusban nem oroszból átvett *когда* 'amikor' kötőszó szerepel, hanem a hanti *χип* 'mikor' jelentésű kérdőszóból alakult ki a kötőszó, a hanti és az orosz időhatározói összetett mondatok jellemzőit nagy alapossággal kell sorra venni a mintakölcsönzés mikéntjének feltárásához.

Az idegen elemeknek és mintáknak a nyelv rendszerébe történő behatolását számos tényező segíti. Az Aikhenwald (2008) által felsoroltak közül az időhatározói összetett mondatok esetében szerepet játszhat a szavankénti és a morfémánkénti fordíthatóságra való törekvés, ami a megfigyelések szerint jellemző a kétnyelvű beszélőkre. A kétnyelvű beszélő észleli a hiányt az egyik általa ismert nyelv szerkezetében a másikhoz képest, és ez a hasonló szintaktikai megoldás preferálásához vezet. Továbbá minél gyakoribb egy nyelvtani szerkezet vagy kategória, annál valószínűbb, hogy a másik nyelv megfelelő szerkezetére hatással lesz – az időhatározói mondatok pedig kétségkívül a gyakoriak között vannak. Ha van strukturális hasonlóság a két nyelv adott szerkezete között, az szintén megkönnyíti a kölcsönzést (Aikhenwald 2008: 28–32).

A kötőszók átvételével kapcsolatban fontos továbbá az a Grenoble által hangsúlyozott észrevétel, amely szerint a jelöletlen összetett mondatok úgy is felfoghatók, mint amelyekben zéró kötőszó van, így a kölcsönzés gyakorlatilag csak a már létező hely kitöltését jelenti (Grenoble 2012: 103). Hozzátehetjük, hogy a jelöletlen összetett mondatokban két finit ragozott igés mon-

datról van szó, így amennyiben a forrásnyelvben a főmondat és a mellékmondat között nem ún. lefokozó reláció van (Cristofaro 2003: 54–60), akkor az alárendelt mondatban megjelenő kötőszó ténylegesen igen hasonlóvá teszi a célnyelvben kialakuló mondatot a forrásnyelvihez, és az eredetibbhez képest az új mondatban mindössze jelöltebbé válik a mondatok kapcsolata. Emellett a tagmondatok felcserélésére, illetve beágyazásra is lehetőség nyílik. Az orosz és a hanti viszonylatában éppen erről van szó. Ugyanakkor a kötőszó helye nem független egyéb szintaktikai jellemzőktől: a tagmondatkezdő kötőszók a SVO szórendű nyelvekben – amilyen az orosz is – gyakoriak, míg a SOV nyelvekben – ilyen a hanti – a kötőszók és a mondatoperátorok a tagmondat jobb szélén helyezkednek el (É. Kiss 2014: 16–17). Mondattani, pontosabban szórendi változásokkal is összefüggésben lehet, ha a tagmondatkezdő kötőszók, amelyek a SVO nyelvekre jellemzők, megjelennek a SOV szórendű nyelvekben.

2. Az adatközlő és a korpusz bemutatása

Mivel az adatközlőről és a gyűjtés körülményeiről több helyen lehet részletesen olvasni (pl. Ruttkay-Miklián 2011), itt most csak tömören foglalom össze a kutatás szempontjából fontos tudnivalókat: Ruttkay-Miklián 1999-ben és 2002-ben összesen 70 órányi szöveget rögzített adatközlőjétől, az akkor ötvenes éveiben járó hanti beszélőtől, aki jó ismerője saját kultúrájának is, és később, vegyes nyelvi és kulturális környezetben élve oroszul is megtanult. A gyűjtés Schmidt Éva útmutatásait követve a hanti etimológiai és nyelvjárási szótár szócikkeiből indul ki (Steinitz 1966–1988). A beszélő feladata az volt, hogy a hallott szó jelentését megmagyarázza, és használati körét is megvilágítsa. A különböző hosszúságú szövegek spontán beszélt nyelvi anyagként használhatók, hiszen előfordulnak benne váratlan kérdések és kommentárok is, esetenként hangos gondolkodás bizonyos témákról stb. Nyelvileg nem korrigált anyag lejegyzéséről van szó, tehát félbehagyott szavak és mondatok is szerepelnek benne, továbbá téves egyeztetések és más, élőbeszédben előforduló jellegzetességek is (Ruttkay-Miklián 2011 alapján).

A vizsgálatok során az adatközlő olyan beszélőnek bizonyult, akinek nyelvére sok tekintetben hatott az orosz (például orosz diskurzuspartikulák, határozószók, kötőszók stb. az orosz főnevek és igék adaptált átvétele mellett), ugyanakkor mondatai döntően az eredetinek tekinthető hanti SOV alapszórendet követik.

A szöveg műfaja és jellege több vonatkozásban meghatározza a benne előforduló mondatok milyenségét, így az időhatározóiakat is.

Az első, és talán a legfontosabb az, hogy spontánbeszéd lejegyzett változatáról van szó, amely semmiféle utólagos szerkesztésen nem ment át. Így a válaszadás közbeni töprengés, illetve a hozzátoldott gondolatok miatt a tagmondatok egymáshoz tartozása sem mindig világos, vagyis esetenként a mondatnak többféle tagolása és értelmezése is lehetséges.

Mivel az adatközlő feladata az volt, hogy a szavak jelentését, valamint a szavak által jelölt tárgyak használatát elmagyarázza, illetve a fogalmak tartalmát körüljárja, a generikus, habituális mondatok, az általános alanyos megfogalmazások igen jellemzőek a szövegre. Ez az időhatározói összetett mondatokra is igaz, amit a következő példa illusztrál (1):

(1) *χun* *ŭna* *jiś-l-ən:* *kŭčč̆ə-l-aj-ən.*
amikor bor iszik-Prs-Du2 megrészegedik-Prs-Pass-Du2
'…amikor bort iszol: megrészegedsz.' (Ruttkay-Miklián 2010)

Másrészt azoknak a mondatoknak tetemes része, amelyek az angol és a magyar fordításokban a *when* és az *amikor* szavakkal történő keresések során előjöttek a szövegből, állítmányi alárendelésnek bizonyultak. Ez az adatközlőre nagyon jellemző magyarázó eljárások egyike, és igen sűrűn fordul elő, lásd (2) (3):

(2) *χ̮išem* *jasəŋ* *śit* *pa* *ateɻ̮* *jasəŋ.*
penészes szó az pedig külön szó

śit *let-ŏt-en* *χun* *mŏlti* *χŭw-a* *jil,*
az evő-dolog-Sg2 amikor valami régi-Lat

pa *mŏɻ̮* *lij-l* *ilʼi* *mŭj, …*
és valami romlik-Prs.Sg3 vagy mi
'A penészes szó az meg külön szó. Az az, amikor az ételed valami régivé válik, és valami megromlik, vagy mi, …' (Ruttkay-Miklián 2010)

(3) *χiš-ti* *jasəŋ* *tăŋχa* *śit* *nŏ,*
ordít-Inf szó alighanem az na

χun *χŏjat* *tăŋχa* *χŏjat* *pela* *takan* *ŭwəltij-l,…*
amikor valaki alighanem valaki Ppos erősen kiabál-Prs.Sg3
'Az ordítani szó alighanem, na, amikor valaki alighanem valakinek nagyon kiabál…' (Ruttkay-Miklián 2010)

A fenti két mondat (2) és (3), valamint a hozzájuk hasonlók – nem lévén időhatározói mondatok – nem kerültek be a vizsgált példák közé.

Ugyancsak a szöveg magyarázó, definiáló jellegével függ össze az, hogy az időhatározói jelentés gyakran nem válik el a feltételestől. Közismert, hogy a feltételes és az időhatározói mondatok számos nyelvben nem különülnek el élesen. Az angol például nem ilyen: megkülönbözteti az olyan eseményeket, amelyek bekövetkeztében bizonyos a beszélő – ekkor használatos a *when*-kötőszós mondat – azoktól, amelyek bekövetkezése bizonytalan vagy kérdéses – ilyenkor *if*-kötőszós feltételes mellékmondatot kell használnunk. Azonban még az e tekintetben viszonylag szigorú angolban is használható mindkét kötőszó, ha az esemény ismétlődő vagy megjósolható. A vizsgált hanti szövegekben – amelyekben túlnyomóan ismétlődő eseményekről, illetve általános igazságokról van szó, nem meglepő, hogy ezek az állítások feltételes mondat formájában is megjelenhetnek. A korpuszban a két kategória széles határterületének egyik jele, hogy ugyanaz a tartalom kétszer is megfogalmazódhat egymás után: egyszer feltételes, egyszer pedig időhatározói mondatként (4):

(4)

χun	*χuj-en*	*ne*	*tăjl,*	*lŭw*	*jastl:*	*neŋ-əŋ*	*χu.*
amikor	férfi-Sg2	feleség	birtokol-Prs.Sg3	Sg3	Ptcl	feleség-Adj	férfi

aχa,	*ne*	*tăj-l*	*ki:*	*neŋ-əŋ*	*χu.*
aha	feleség	birtokol-Prs.Sg3	Ptc	feleség-Adj	férfi

’Amikor a férfinak van felesége, ő, aszongya: nős férfi. Aha, ha van felesége: nős férfi.’ (Ruttkay-Miklián 2010)

Ugyancsak az időhatározói és a feltételes jelentés elmosódó határainak jele lehet, hogy az időhatározói tagmondat tartalmazza a *χun* ’(a)mikor’ kötőszót, ugyanakkor tagmondatzáró helyzetben a *ki* feltételes partikula is szerepel a tagmondatban (5):

(5)

lŭw	*χun*	*jŏχət-l-ət*	*ki,*	*pa*	*ăl*
Pl3	amikor	érkezik-Prs-Pl3	Ptc	Ptcl	egyszerű

wase-n	*lŭw*	*al*	*lŭw*	*jelp-a*	*wer-l.*
kacsa-Sg2	Sg3	csak	Sg3	új-Lat	készít-Prs.Sg3

’... amikor megérkeznek, hát az egyszerű kacsa alighanem újat készít (ti. fészket).’ (Ruttkay-Miklián 2010)

A kötőszavas, véges alárendeléses mondatok között még további négy, a fentihez hasonló, mindkét kötőszót tartalmazó mondat akadt.

3. Az időhatározói alárendelő összetett mondat

A hanti jelöletlen időhatározói összetett mondatok elvileg azért eshetnek olyan könnyen az orosz hatása alá, mert ebben a mondattípusban a főmondati esemény hátteréül szolgáló esemény kifejezése a forrásnyelvben olyan igével történik, amely önálló mondatban is előfordulhat. Másképpen: sem a célnyelv, sem a forrásnyelv nem él a lefokozás eszközével (Cristofaro 2003: 53–57). Az eredetileg kötőszó nélküli mondatpár között megjelenik a kötőszó (Grenoble 2012: 103), vagyis a két aszindetikus tagmondat között a kapcsolatot a kötőszó teremti meg. Mivel elemkölcsönzés – amelyen a potenciálisan átvehető elemen az orosz *когда* ’mikor’ kötőszót értenénk – nem történt, ez a változás a mintakölcsönzés kategóriájába tartozik, vagyis a létrejövő mondat tisztán hanti elemekből épül fel. Természetesen a két nyelv alárendelő összetett mondatai nem csupán ebben az egy vonatkozásban hasonlítandók össze. A továbbiakban a részletesebb összevetésre kerül sor.

3.1. Időhatározói mondatok az oroszban

Az orosz időhatározói alárendelő összetett mondatban a mellékmondatot a *когда* ’mikor’ kötőszó vezeti be. Konkrét jelentése azonban attól függ, hogy milyen a mondatban az igék aspektusa. Ha a fő- és mellékmondatban egyaránt folyamatos aspektusú igék szerepelnek, akkor a két esemény egyidejű, például (6):

(6)	*когда*	*она*	*ужина-ла,*	*она*	*смотре-ла*	*телевизор.*
	amikor	Sg3.F	vacsorázik-Pst.F	Sg3.fem	néz-Pst.F	tévé

’Miközben vacsorázott, tévét nézett.’ (Lusin 1992: 231)

Ha az igék a két mondatban befejezett aspektusúak, akkor a *когда* jelentése ’miután’, amint a (7) példa mutatja:

(7)	*когда*	*она*	*поужина-ла,*	*она*	*посмотре-ла*	*телевизор.*
	amikor	Sg3.F	vacsorázik-Pst.F	Sg3.F	néz-Pst.F	tévé

’Miután megvacsorázott, tévét nézett.’ (Lusin 1992: 231)

Amikor a főmondat igéje folyamatos, az alárendelt mondaté pedig befejezett, akkor a befejezett megszakítja a folyamatos eseményt, mint a (8) mondatban:

(8)	*когда*	*Антон*	*занима-л-ся*	*в*	*библиотек-е*	*он*	*встрети-л*	*Тан-ю.*
	amikor	Anton	tanul-Pst.M-Refl	Iness	könyvtár-Prep	Sg3.M	találkozik-Pst.M	Tańa-Acc

’Amikor Anton a könyvtárban tanult, találkozott Tányával.’ (Lusin 1992: 231)

Az egyidejűséget gerundiummal is ki lehet fejezni, amennyiben az alanyok azonosak a fő- és a mellékmondatban, például (9):

(9) *возвраща-я-сь* *домой,* *я* *встрети-л*
hazatér-Ger-Refl haza Sg1 találkozik-Pst.M

сво-его *бывш-его* *учител-я.*
saját-Acc hajdani-Acc tanár-Acc
'Amikor hazafelé jöttem, találkoztam egy hajdani tanárommal.'
(Wade–Gillespie 2011: 502)

Amint a (6)–(9) példamondatok mutatják, az oroszban a kötőszó rendszerint a tagmondat elején jelenik meg. Azonban, ahogy Muhamedova arra figyelmeztet, hogy az orosz nyelv beszélt változatában a kötőszók helye az írott változattól eltérően nem rögzített, azaz nem mindig tagmondatkezdő helyzetű (Muhamedova 2009: 342). A *когда* 'mikor' kötőszós összetett mondatokkal ugyanez a helyzet, illetve azzal pontosítható, hogy a fókusz beszélt nyelvben, azon belül pedig elsősorban a közvetlen stílusban megelőzheti a mellékmondat kötőszavát, ami nem a mellékmondat vagy a kötőszó tulajdonságaiból fakad[4] (10):

(10) *Это* *случил-о-сь,* *в* *Москв-е* *когда* *они* *жи-ли.*
ez történik-Pst.N-Refl Iness Moszkva-Prep amikor Pl3 él-Pst.Pl
'Ez akkor történt, amikor Moszkvában éltek.'[5]

Ami az utalószót illeti, a *тогда* 'akkor' megjelenhet, amikor az időkörülmény, amelyet az alárendelt mondat fejez ki, fókuszba kerül (11):

(11) *писа-ть* *надо* *только* *тогда*
ír-Inf kell csak akkor

когда *не* *мож-ешь* *не* *писа-ть*
amikor Neg tud-Prs.2Sg Neg ír-Inf
'Írni csak akkor kell, amikor nem tudsz nem írni.'
(http://bibliotekar.ru/encSlov/15/56.htm)

Az utalószó azonban nem kötelezően jelenik meg, el is maradhat, amint ez a (10) mondatban is látható volt.[6]

[4] Köszönöm az orosz nyelvvel kapcsolatos kérdéseim megválaszolását Valentyin Guszevnek, Havas Ferencnek, valamint Vándor Annának.
[5] Kitalált, anyanyelvi beszélő által jóváhagyott mondat.

3.2. Időhatározói mondatok a hantiban a 2000-es évek elején

A korpuszban a magyar és az angol fordításokban az *amikor,* illetve a *when* kötőszós mellékmondatok hanti megfelelői közül összegyűjtöttem azokat, amelyek időhatározói mondatnak bizonyultak. Ezek megformálásuk szerint a következő csoportokba sorolhatók: (a) jelöletlen összetett mondatok; (b) igeneves mondatok; (c) kötőszavas alárendelő összetett mondatok. Az alábbiakban példákkal illusztrálva ezeket a mondattípusokat veszem sorra.

3.2.1. Jelöletlen összetett mondatok

A hanti nyelvben gyakran találunk olyan mondatpárt, amelyeket nyilvánvalóan valamilyen tartalmi viszony fűz össze, azonban ezt nem jelzi semmilyen kötőszó (a feltételesekről, illetve azok kapcsán más mondattípusokról is: Riese 1984: 102–104; az alárendelőkről általában: Honti 1984: 102). A vizsgált szövegben is van példa az időhatározói (feltételes?) viszony ilyen kifejezésére, lásd például (12) és (13):

(12) *ilʹi* *χŏjat,* *χănti* *χŏjat* *katra* *śaj* *χŏla-l,*
vagy valaki hanti személy régen tea elfogy-Prs.Sg3

uš *kăš-l-ət,* *ut-n* *jăχ-l-ət,* *uš* *śaj* *jiś-l-a.*
rozsdás-tapló keres-Prs-Pl3 erdő-Loc jár-Prs-Pl3 rozsdás-tapló tea iszik-Prs-Pass.Sg3
'Vagy valaki, a hantik régen, ha/amikor elfogyott a tea, rozsdástaplót kerestek (tkp. keresnek),[7] járnak az erdőben, és rozsdástapló teát isznak.' (Ruttkay-Miklián 2010)

(13) *ilʹi* *ăškola-jən* *ńawrem-ət* *mŏlti* *urok* *mŭj* *wer-l-a,*
vagy iskola-Loc gyerek-Pl valami óra mi csinál-Prs-Pass.Sg3

ječč̆ə-l, *urok* *pitl,* *lŭŋχanśəp* *jŏwəl-l-a* *śi,*
elkészül-Prs.Sg3 óra kezdődik csengő ráz-Prs-Pass.Sg3 bizony
'Vagy az iskolában (amikor) a gyerekek, valami óra, miegyéb van, befejeződik, óra lesz, rázzák a csengőt bizony, …' (Ruttkay-Miklián 2010)

---

[6] Köszönettel tartozom Valentyin Guszevnek, hogy az utalószókra vonatkozó kérdésemet megválaszolta.

[7] A hantiban gyakran nem múlt idejű a mondat állítmánya, ha az időhatározóból vagy az előzményekből kiderül, hogy múltbéli eseményről van szó.

3.2.2. Igeneves mondatok

A szakirodalom (pl. Collinder 1981: 134) által a hantiban eredetinek és jellemzőnek mondott igeneves kifejezésmódra számtalan példa akad. A leggyakoribbak a személyjellel és esetraggal ellátott alakok (14) (15):

(14) *nŏ* *pa* *kasəl-t-en-n̥* *san-en*[8] *śi* *tăj-l-en.*
na Ptcl költözik-PrsPtc-Sg2-Loc tapló-Loc Ptcl birtokol-Prs-Sg2.O
'Na, hát amikor költözöl, a taplóban tartod (ti. a tüzet).'
(Ruttkay-Miklián 2010)

(15) *mŭη* *enəm-m-ew-n̥* *mŭη* *χŏjat-ləw* *wŏlaη* *ăt* *ari-l-ət.*
Pl1 nő-PstPtc-Du1-Loc Pl1 ember-Pl1 Pl valójában Neg énekel-Prs-Pl
'Amikor mi nőttünk fel, a mieink igazából nem énekeltek.'[9]
(Ruttkay-Miklián 2010)

Az esetragok helyett természetesen névutó (16) vagy bizonyos ragos névszók[10] (17) is állhatnak:

(16) *iľi* *riχ-lam* *ɔməs-t-el* *elt* *pŏš-m-el,*
vagy bogyó-Sg1Pl ül-PrsPtc Ppos érik-PstPtc-Pl3[11]
'Vagy a bogyók álltukban beértek, …' (Ruttkay-Miklián 2010)

(17) *śiməś* *puχraś* *le-l-a* *wŏš-əl,* *enəm-t-al* *pŏra-jən.*
olyan angyalgyökér eszik-Prs-Pass.Sg3 szár-Sg3 nő-PrsPtc-Sg3 idő-Loc
'Az olyan angyalgyökérnek eszik a szárát, amikor nő.'
(Ruttkay-Miklián 2010)

Személyre utaló elem, vagyis birtokos személyjel nélkül a ragos névszós szerkezet fordul elő gyakran, nyilvánvalóan az általános érvényű kijelentésekben, például (18) és (19), illetve a másik, kissé ritkábban használatos ragos névszóval (20):

---

[8] A várható alak *sanən* lenne.

[9] Ha időhatározó jelzi, hogy az esemény a múltban történt, akkor az ige a hantiban gyakran áll jelen időben.

[10] A két sűrűn előforduló névszó a *pôra* 'idő' és a *tâxa* 'hely' (ld. a 18–19. példamondatokat). Mindkettő többes számban is szerepelhet. Az, hogy névutóvá válásuk folyamata hol tart, önálló vizsgálat tárgya lehet.

[11] Igenév, amely időt, valamint a birtokos személyjel révén számot és személyt is ki tud fejezni, és különösen a folklórban gyakran jelenik meg finit ige helyén.

(18) *nŏ ńawrem tăj-ti pŏra-jən pa jasti-l-a ultijən,*
na gyerek birtokol-PrsPtc idő-Loc is mond-Prs-Pass.Sg3 néha
'Na, amikor gyerek születik, akkor is mondják néha.' (Ruttkay-Miklián 2010)

(19) *le-ti pŏra-jən jastə-l-a*
eszik-PrsPtc idő-Loc mond-Prs-Pass.Sg3
'… evéskor mondják…' (Ruttkay-Miklián 2010)

(20) *šiw-ən et-l-a ilʼi mŭj, nŏ,*
gőz-Loc megjelenik-Prs-Pass.Sg3 vagy mi na

pŭt kawər-ti tăχa-jən ta wŏlaŋ ăt jasti-l-a.
étel főz-PrsPtc hely-Loc Ptcl igazából Neg mond-Prs-Pass.Sg3
'… gőz keletkezik, vagy mi, na, ételfőzéskor igazából nem mondják.'
(Ruttkay-Miklián 2010)

Határozói igeneves szerkezetre is van példa, de ez egyetlen esetben fordult elő (21):

(21) *wɔnśəp-χŏt murəχ wɔś-man jăm.*
nyírkéreg bogyószedő edény mocsári hamvas szeder szed-Ger jó
'… a nyírkéreg bogyószedő edény leginkább a mocsári hamvas szeder szedésekor jó.' (Ruttkay-Miklián 2010)

A fenti példa (21) nem megfelelője a (9)-ben említett gerundiumos orosz szerkezetnek, hiszen a két alany nem azonos (bogyószedő edény vs aki a bogyót szedi).

3.2.3. Kötőszavas időhatározó összetett mondat a hantiban

Az összegyűlt mondatok egy másik nagy hányadában kötőszavas alárendelt mellékmondat fejezi ki az időkörülményt.

3.2.3.1. A kötőszó

Ezekben az összetett mondatokban a mellékmondatot kötőszó vezeti be. Több más mondattípustól (mint például a célhatározói vagy a feltételes mondatok) eltérően, itt egyetlen esetben sem bukkant fel az oroszból potenciálisan átvehető kötőszó, a *когда* 'mikor', hanem ebben a szerepben a hanti *χun* 'mikor' jelentésű kérdőszóból kialakult kötőszó áll, például (22):

(22) *χɔt-pelək* *śit* *χăr* *χɔt-ət* *ultijən* *jasti-l-aj-ət,*
sátor-fél az erdő sátor-Pl általában mond-Prs-Pass-Pl3

χun *i* *pelək-əl* *lɔś-l-a:* *χɔt-pelək.*
amikor egyik fél-Sg3 felállít-Prs-Pass.Sg3 sátor-fél
'A félsátrat azt az erdei sátraknál mondják, amikor az egyik felét állítják fel: félsátor.' (Ruttkay-Miklián 2010)

A kötőszó jellemzően bevezeti a tagmondatot, de ettől számos esetben található eltérés. Az alábbi példában az adatközlő feladata az volt, hogy az 'izzik' jelentésű szó használatát elmagyarázza. Az idézett mondat a 'tűz' jelentésű szóval indul, azaz a topik kerül a tagmondat bal szélére, a kötőszó pedig a második helyre (23):

(23) *nŏ* *tŭt-en* *χun* *ăt* *le-l,* *ăt* *wŭśilə-l,* (…)
na tűz-Sg2 amikor Neg ég-Prs.Sg3 Neg meggyullad-Prs.Sg3

śit *jast-l:* *tŭt-em* *ăl* *kŭš-əl* (…)
az mond Prs.Sg3 tűz-Sg1 egyszerűen izzik-Prs.Sg3
'Na, a tűz amikor nem ég, nem gyullad meg, (…) azt mondja: a tüzem csak izzik, …' (Ruttkay-Miklián 2010)

Az ilyen példák arra vallanak, hogy a topik szerepű mondatrész megelőzheti a kötőszót a tagmondatban. Olyan példa is akadt, amilyenre Nikolaeva utal a topik bal oldali kihelyezésével kapcsolatban: a helyhatározó is lehet ilyen okokból (tag)mondatkezdő helyzetű[12] (Nikolaeva 1999: 59). Az idézett mondat szövegelőzményében a 'tenni' ige jelentéseit, használati köreit gyűjti össze az adatközlő (kenyeret, halat, húst helyezni). Ennek során eljut a fahasábokhoz, majd a halászhálóhoz is, ezután pedig áttér a csapdák kihelyezéséhez, ami az erdőben történik (24):

(24) *iĺi* *ut-ən* *χun* *lis* *ɔməs-l-ən,*
vagy erdő-Loc amikor hurok állít-Prs-Sg2

iśi *jastə-l:* *lis* *pŏt-s-əm,*
szintén mond-Prs.Sg3 hurok rak-Pst-Sg1
' Vagy az erdőben amikor hurkot állítasz, szintén mondja: hurkot raktam…' (Ruttkay-Miklián 2010)

[12] „The same is observed with other clause-external topics, namely adverbial scene-setting expressions, including the adverbial embedded clause. These elements are left-dislocated and precede the clause internal subject topic …" (Nikolaeva 1999: 59).

Felmerül a magyarázati lehetőségek között a bal oldali diszlokáció is. A bal oldali diszlokáció abban különbözik a topikalizációtól, hogy a mondat bal szélére kihelyezett mondatrész valamilyen formában – legtöbbször névmásként – megjelenik a (tag)mondaton belül is (Gregory – Michaelis 2001: 1666). Például a következő példában a *keši* 'kés' szó a tagmondat bal szélére kerül, azonban a helyén egy névmás, a *śit* áll (25):

(25) *keše-n* *χun* *śit* *lŏχət-l-en,* *păsti,* *lŏχət-l-ən,*
kés-Sg2 amikor az fen-Prs-Sg2.O éles fen-Prs-Sg2.O
păsti-ja *ji-l,* *jăma* *ewət-l,* *păsti.*
éles-Lat válik- Prs.Sg3 jól vág- Prs.Sg3 éles
'A kést amikor azt megfened, éles, megfened, éles lesz, jól vág, éles'.
(Ruttkay-Miklián 2010)

A fenti példamondatnak más tagolása sem zárható ki. Elképzelhető, hogy a 'kés' a főmondatban alany, és az időhatározói mondat beágyazódik a főmondatba: 'A kés, amikor megfened, éles…'. Ez a hangfelvétel alapján minden bizonnyal tisztázható lenne, de csak egyetlen ilyen példa akadt. Sokkal inkább a topik helyzetével lehet magyarázni, hogy a kötőszó a tagmondat bal szélétől beljebb is előfordulhat.

3.2.3.2. Az utalószó

Az utalószó szerepét több, hanti elemekből létrejött – azaz szintén nem kölcsönzött – szószerkezet tölti be: *śi pŏrajən, śiməś pŏrajən* / *pŏrajətən* 'az időben, olyan időben / időkben', valamint *śiməś tăχajən* 'olyan helyen', tkp. 'akkor', például (26), (27) és (28):

(26) *χuśəl,* *χuśl-ət* *śi* *pŏra-jən* *jasti-l-a,*
világos.csík világos.csík-Pl az idő-Loc mond-Prs-Pass.Sg3
χun *turəm-en* *śi* *pătlə-l*
amikor égbolt-Sg2 Ptcl sötétedik- Prs.Sg3
'Világos csík, világos csíkok az ég alján, akkor mondják, amikor az ég sötétedik, …' (Ruttkay-Miklián 2010)

(27) *χɔśti* *jasəŋ* *śit* *śiməś* *pŏrajən* *jasti-l-a,*
szenved-Inf szó az olyan idő-Loc mond-Prs-Pass.Sg3
nŏ, *χun* *χŏjat* *šuk-a* *pit-l,*
na amikor valaki bánat-Lat esik-Prs.Sg3
'… a szenvedni szót olyankor mondják, na, amikor valaki bánatba esik, …'
(Ruttkay-Miklián 2010)

(28) *lujti* *wante,* *śiməś* *tăχa-jən* *jast-l-a,* *χun*
bőg-Inf Ptcl olyan hely-Loc mond-Prs-Pass.Sg3 amikor

wɔj-ije-n *śiti* *śi* *mŏlti* *ŭwət-l* *ilʼi* *mŭj* *wer-l.*
állat-Dim-Sg2 így Ptcl valami üvöltPrs.Sg3 vagy mi csinál-Prs.Sg3
'A bőgnit, nézd, akkor (tkp. olyan helyen) mondják, amikor a kis állat csak úgy valamit üvölt vagy mit csinál.' (Ruttkay-Miklián 2010)

Használatukat nem az határozza meg, hogy például fókuszban van-e a tagmondatban kifejtett körülmény – mint például a magyarban[13] – lásd az alábbi mondatot (29):

(29) *năŋ* *jasti-l-ən,* *χun* *jɔš-a,* *mŏl* *jɔš-a* *wŭs-l-ən* (…)
Sg2 mond-Prs-Sg2 amikor kéz-Lat valami kéz-Lat vesz-Prs-Sg2
'Te (akkor) mondod, amikor kézbe, valamit kézbe vettél, (…)'
(Ruttkay-Miklián 2010)

A korpusz adatai arra utalnak, hogy az utalószó ebben az esetben sem kötelező, csak kitehető, vagyis a használati szabályok feltárása további vizsgálatokat igényel. Amikor a főmondatban van utalószó, szinte minden esetben tagmondatkezdő a kötőszó.

3.3. A hanti véges igés alárendelő összetett mondat tulajdonságai

Az alábbiakban annak összegzése következik, hogy milyen tekintetben hasonlít, illetve miben különbözik a hanti és az orosz alárendelő mondat.

A 20. század során[14] a korábban az időhatározói alárendelést döntően igeneves szerkezettel kifejező hantiban is kialakult az alárendelő összetett mondat.

Kötőszó mindkét nyelvben van, de ez a hantiban nem az orosz *когда* 'mikor' kölcsönzésének eredménye, hanem hanti kérdőszóból alakult ki. Hasonlóságnak tekinthető, hogy a kötőszó mindkét nyelvben előfordulhat a

[13] „A határozói jellegű kötőszóval ellátott időhatározói, okhatározói, megengedő vagy feltételes szerepű mondatokat is beágyazhatjuk a főmondatba névmási alaptag vonzataként. Elsősorban abban az esetben van erre szükség, ha az alárendelt mondatnak fókusz szerepet szánunk, vagy *is*-sel, *még... is*-sel akarjuk módosítani. Minthogy tagmondat nem kerülhet fókuszpozícióba, s nem módosítható *is*-sel, *még... is*-sel, ilyen esetben a mondathoz tartozó névmási alaptagot visszük a kívánt pozícióba, miután a névmási alaptagú kifejezésből az alárendelt mondatot előzőleg extrapozícióval kiemeltük" (É. Kiss 1999: 130).

[14] Erre 20. század eleji, nem folklórból származó adatokból lehet következtetni. A vizsgált, ugyancsak északi hanti (serkáli nyelvjárás) szövegekben létezik ugyan ez a mondattípus, de elenyésző mennyiségben (Sipos 2015).

mellékmondat bal szélétől beljebb is, azaz nem feltétlenül tagmondatkezdő pozícióban. Ennek oka azonban a két nyelvben különböző: a hantiban inkább a topik előzi meg, az orosz mondatban a fókusz kerülhet alkalmilag tagmondatkezdő helyzetbe.

Utalószó is kialakult a hantiban, amely ugyanúgy, ahogyan a kötőszó, nem átvétel, hanem belső keletkezésű elemekből jött létre. Egyezés a két nyelv gyakorlatában, hogy az utalószó mindkét nyelvben elmaradhat akkor is, ha egyébként az időkörülmény van fókuszban.

4. Az igeneves és a véges igés mondatok megoszlása

Felmerül a kérdés, hogy vajon van-e olyan kritérium, amely szerint a beszélő választ a két lehetséges szintaktikai szerkezet között. Vannak olyan példák, amelyek azt sugallják, hogy az igeneves és a véges igés megfogalmazás között nincs lényeges különbség, mivel ugyanaz a tartalom jelenik meg kétféle szintaktikai megformálással: *χŏn le-l-ən* ’amikor eszel’; *le-ti pŏra-jən* ’evés idején, evéskor’ lásd (30):

(30) *il′i χŏjat-a jastə-l-en, χŏn le-l-ən, le-ti pŏra-jən jastə-l-a*
vagy valaki-Lat mond-Prs-Sg2.O amikor eszik-Prs-Sg2 eszik-PrsPtc idő-Loc mond-Prs-Pass.Sg3
’… vagy valakinek mondod, amikor eszel, evéskor mondják’
(Ruttkay-Miklián 2010)

A fenti példa azonban csak arra utal, hogy az általános magyarázatok, leírások jelenhetnek meg kétféleképpen. A rendkívül kis számban előforduló, valódi történésre utaló mondatok megformálása ezzel szemben egyöntetű: mindig személyjellel és esetraggal ellátott igeneves szerkezettel történik, nem pedig véges igés szerkezettel. A következő mondatok a korpuszban előforduló összes példát bemutatják (31), (32) és (33):

(31) *tăta tăŋχa us, śi sɔjəm χăš-m-al-ən*
itt talán van.Pst.Sg3 ez patak ír-PstPtc-Sg3-Loc
’Alighanem itt volt, amikor ezt a patakot leírta.’ (Ruttkay-Miklián 2010)

(32) *nŏ kătrašək mŭŋ leti*[…], *iśi*
na régebben Pl1 enni[való] szintén
mŭŋ enəm-m-ew-ən nŭša, wante, us,
Pl1 felnő-PstPtc-Pl1-Loc szegénység Ptcl van.Pst.Sg3
’Na, régebben mi, az ennivaló szintén, amikor mi nőttünk fel, szegénység, nézd, volt, …’ (Ruttkay-Miklián 2010)

(33) *mŭŋ enəm-m-ew-n̥ mŭŋ χŏjat-ləw wŏlaŋ ăt ari-l-ət.*
Pl1 felnő-PstPtc Pl1 ember-Pl1.Pl talán Neg énekel-Prs-Pl3
'Amikor mi nőttünk fel, a mieink igazából nem énekeltek.' (Ruttkay-Miklián 2010)

5. Az igeneves szerkezetek visszaszorulása

Amint arról a fentiekben már volt szó, a szöveg általánosan bemutató jellegű, és ez nem kedvez annak, hogy az igeneves szerkezetek visszaszorulását vizsgálni lehessen. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni, hogy a melléknévi igenevek körében sűrűn találunk ismétlődő igéket az időhatározói szerepű, az igenév + birtokos névmás + esetrag típusba sorolható szerkezetek körében. Az alábbiakban elsőként a többször előfordulók olvashatók – 'jár' (34), 'érkezik' (35), 'felnő' (36):

(34) *utən jăχtenən* 'erdőben jártadkor', *utən jăχtalən* 'erdőben jártukkor', *utn̥ jăχtewn̥* 'erdőben jártunkkor', *lɔwəlman jăχtenn̥* 'evezve járásodkor', *uχələn jăχtewən* 'szánon jártunkban' (Ruttkay-Miklián 2010);

(35) *jŏχətmaln̥* 'megérkeztekor', *jŏχətmaln̥* 'megérkeztekor', *ɔləŋ jŏχtalən* 'először érkezésekor', *năŋ jŏχətmen* […] 'érkeztedkor' (Ruttkay-Miklián 2010);

(36) *mŭŋ enəmmewn̥* 'a mi felnőttünkkor', *mŭŋ enəmmewən* 'a mi felnőttünkkor' (Ruttkay-Miklián 2010).

Az egyszer előforduló összes többi példa alább olvasható (37):

(37) *mŭŋ tăjtewn* 'a mi birtoklásunkkor (amikor nekünk van)', *kirtenən* 'fogatolásodkor (amikor fogatolsz)', *ŏlmenn̥* 'alvásodkor (alvás közben, amikor alszol)', *sɔjəm χăšmalən* 'a patak leírtakor (amikor a patakot leírta)', *kasəltenn̥* 'költözésedkor (amikor/miközben költözöl)' (Ruttkay-Miklián 2010).

Az ismétlődő igék felvetik annak lehetőségét, hogy az ilyen szintaktikai felépítésű megfogalmazások egy része valamilyen mértékben rögzült formula is lehet. Gyakoribbak, és változatosabbnak tűnnek azok az igeneves szerkezetek, amelyekben az igenév ragos névszóval vagy névutóval kapcsolódik össze személyre utaló elem nélkül, mint például *jăχti pŏrajən* 'amikor utaznak', *kawərti tăχajən* 'ételfőzéskor', *ńawrem tăjti pŏrajən* 'amikor gyerek születik' stb. Ez bizonyára összefüggésben van a szöveg általános leíró jellegével.

6. Összegzés

A különféle igeneves szerkezetek mellett a mai hantiban van véges igés alárendelő összetett mondat is. Ezekben a mellékmondat tartalmaz kötőszót, és a főmondatban állhat utalószó is, ezáltal lehetővé téve a tagmondatok felcserélését és a beágyazást is.

A véges igés összetett mondat gyakoribb az igeneves alárendelésekhez képest, a jelöletlen összetett mondatok száma pedig elenyésző. A véges alárendelés gyakorisága és a jelöletlen összetett mondat visszaszorulása között gyaníthatóan van összefüggés, hiszen a hanti mondatban nincs más különbség a kettő között, csak a kötőszó (és esetleg az utalószó) jelenléte vagy hiánya. A szöveg jellege miatt nehéz megmondani, hogy milyen mértékben szorul vissza az igeneves alárendelés. Az ismételten előforduló igék aránya nagy az igenév + birtokos személyjel + esetrag szerkezetekben, ez utalhat arra, hogy használata kevéssé aktív, és legalább részben formulaként használatosak, azaz panelként vagy jól bejáratott kifejezésként részei a nyelvnek – ezt azonban más jellegű szövegeken célszerű megvizsgálni.

Ami az orosz minta lehetséges követését illeti, úgynevezett elemkölcsönzésről (MAT-borrowing) nem beszélhetünk, mivel a kötőszó és az utalószó hanti elemekből jött létre. Ami e két elem szintaktikai viselkedését illeti, vannak olyan mondatok, ahol az utalószó elmarad, noha az időkörülmény van a főmondat fókuszában, és az alárendelt mondatban a kötőszó nem tagmondatkezdő pozícióban is állhat. Mindkét jellemző igaz a megfelelő orosz összetett mondatokra is, ha a szintaktikai háttér különbözik is.

Az utalószó és a kötőszó hanti elemekből való kialakulása nem igényelt külső mintát, hasonló változások számos nyelvből ismertek. Ugyanakkor, mivel a tagmondatkezdő kötőszó a fej kezdetű nyelvekre jellemző, az orosz nyelvi hatás valószínűsíthető. A mintakölcsönzést ebben az esetben úgy célszerű felfognunk, mint amelyben nem a forrásnyelv egy körülhatárolható szemantikájú mondattípusa hat a megfelelő célnyelvi szerkezetekre, hanem inkább az orosz szintaxis általános hatásával kell számolni.

Az orosz hatás valószínűségét más szempontból is érdemes átgondolni. Az írásbeliség nélküli nyelvek általában véve kevesebb eszközzel élnek a mondatok, tagmondatok közötti kapcsolatok jelölésére. Ha azonban kapcsolatba kerülnek egy, az írásbeliséget hosszú ideje gyakorló nyelvvel és kultúrával, megindulnak azok az – elem- és mintakölcsönzésnek is nevezhető – folyamatok, amelyek eredményeképpen a korábban szóbeliségben élő nyelv közelebb kerül a tőle eredetileg szintaktikai jelöltségben is eltérő nyelvhez (Bakker – Hekking 2012).

Mivel a vizsgálat egyetlen adatközlőtől gyűjtött nyelvi anyagon történt, a következtetések bővített korpuszon tovább pontosíthatók.

Rövidítések

1	első személy	N	semlegesnem
2	második személy	O	tárgyas ragozás
3	harmadik személy	Pass	passivum
Acc	tárgyeset	Pl	többes szám
Dim	kicsinyítő képző	Ppos	névutó
F	nőnem	Prep	elöljárós végződés
Ger	gerundium, határozói igenév	Prev	igekötő
Imp	felszólító mód	Prs	jelen idő
Iness	inessivus	PrsPtc	folyamatos melléknévi igenév
Inf	főnévi igenév	Pst	múlt idő
Lat	lativus	PstPtc	befejezett melléknévi igenév
Loc	locativus	Ptcl	partikula
M	hímnem	Refl	visszaható
Neg	tagadó	Sg	egyes szám

Irodalom

Aikhenwald, Alexandra 2008: Grammars in Contact. A Cross.Linguistic Typology. In: Aikhenwald, A. – Dixon. R. M. W. (eds), Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Typology. Oxford University Press, Oxford. 1–66.

Anderson, Gregory D. S. (2006): Towards a Typology of the Siberian Linguistc Area. In: Matras, Yaron – McMahon, April – Vincent, Nigel (eds), Linguistic Areas. Convergence in Historical and Typological Perspective. Palgrave Macmillan, Basingstoke. 266–300.

Bakker, Dik – Hekking, Ewald 2012: Clause Combining in Otomi Before and After Contact with Spanish. Linguistic Discovery 10/1: 42–61.

Comrie, Bernard 1981: Languages of the Soviet Union. Cambridge University Press, Cambridge.

Cristofaro, Sonia 2003: Subordination. Oxford University Press, Oxford.

Csepregi Márta 1996: Orosz nyelvi hatás a déli osztják szintaxisban. In: Mészáros Edit (szerk.), Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. JATE Finnugor Tanszék, Szeged.

Gregory, Michelle L. – Michaelis, Laura A. 2001: Topicalization and Left-Dislocation: A Functional Opposition Revisited. Journal of Pragmatics 33: 1665–1706.

Grenoble, Lenore A. 2012: Areal Typology and syntactic change. Вестник ТГПУ, Томск / TSPU Bulletin, Tomsk. 116/1: 101–104.

Honti László 1984: Chrestomathia ostiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

É. Kiss Katalin 1998: Mondattan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter, Új magyar nyelvtan. Osiris, Budapest.

É. Kiss Katalin 2014: Az ősmagyar SOV szórendtől az ómagyar 'topik–fókusz–V–X*' szórendig. In: É. Kiss Katalin (szerk.), Magyar generatív történeti mondattan. Akadémiai Kiadó, Budapest 14–33.

Lusin, Natalia 1992: Russian Grammar. Barron's Educational Series. New York.

Muhamedova, Raihan 2009: The use of Russian conjunction in the speech of bilingual Kazakhs. International Journal of Bilingualism 13: 331–356.

Nikolaeva, Irina 1999: Ostyak. Languages of the World / Materials 305. Lincom Europa, München.

Rédei Károly 1968: Nord-ostjakische Texte (Kazym Dialekt) mit Skizze der Grammatik. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Riese, Timothy 1984: The Conditional Sentence in the Ugrian, Permian and Volgaic Languages. Verband der wissenschaftlichen Gesellschaft Österreichs, Wien.

Ruttkay-Miklián, Eszter 2008: The Dialect Spoken by Roza Makarovna. http://hantisirn.nytud.hu/sites/default/files/Dialect%20of%20Roza%20 Makarovna2.pdf

Ruttkay-Miklián, Eszter 2010: Synya Khanty Dictionary by Roza Makarovna. Manuscript.

Ruttkay-Miklián, Eszter 2011: The dialect spoken by Roza Makarovna. Synya Khanty Dictionary. http://hantisirn.nytud.hu/sites/default/files/-Dialect%20of%20Roza%20 Makarovna2.pdf

Sakel, Jeanette 2007: Types of loan: Matter and pattern. In: Matras, Yaron – Sakel, Jeanette (eds), Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective. Mouton de Gruyter, Berlin. 15–31.

Sipos Mária 2014: Célhatározói mondatok idiolektális variánsai egy hanti–orosz kétnyelvű beszélő szövegeiben. Nyelvtudományi Közlemények 110: 79–96.

Sipos Mária 2015: Időhatározói összetett mondatok serkáli hanti szövegekben. Nyelvtudományi Közlemények 111: 133–152.

Steinitz, Wolfgang 1966–1988: Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Akademie Verlag, Berlin.
Thomason, Sarah G. 2006: Language change and language contact. In: Brown, Keith (ed.), Encyclopedia of Language and Linguistics. 2nd ed. Elsevier, Oxford. 6: 339–346.
Wade, Terence–Gillespie, David 2011: A Comprehensive Russian Grammar. Wiley – Blackwell, Chichester.

*

Temporal clauses in today's Synya Khanty

The aim of this paper is to examine the role of Russian influence in the formation of Khanty non-finite subordination, by surveying the syntactic structures expressing temporal subordination in today's Northern Khanty. This syntactic structure is relatively new in Khanty, which typologically belonged to the languages preferring non-finite structures in subordination.

The investigations are carried out on the basis of the texts of a middle-aged Khanty–Russian bilingual speaker. The survey will prove that finite clause subordination, which is quite similar to the one in Russian, is quite general. However, there are indications that the high frequency of finite temporal clauses are in connection with the descriptive character of the text, especially considering the fact, that, in the very few cases when past events are mentioned, the speaker always uses non-finite structures. Some minor, tentative observations should be checked in further research.

MÁRIA SIPOS